

Ilgalls

revista d'història

ELS ORÍGENS DEL CATALANISME POLÍTIC

(Jordi Llorens , Andreu Mayayo,
Jordi Tous , Mercè Costafreda)

ALBERT CATALÀ BOQUÉ:
EL VELÒDROM,
MÉS ENLLÀ D'UNA
ANÈCDOTA (Teresa Morant)

DOS JACIMENTS
D'ÈPOCA IBÈRICA
EN EL TERME DE REUS
(Ester Ramon)

EL DESSECAMENT DELS
AIGUAMOLLS DE LA PINEDA
(Jordi Andreu)

Desembre - 1990

2

BIBLIOTECA

1700532002

ESTUDIS

EL DESSECCAMENT DELS AIGUAMOLLS DE LA PINEDA

Jordi Andreu

A mitjans del segle XVIII bona part de la franja costanera del Camp, des de Tamarit a Mont-roig, encara era ocupada per estanys i bassals d'aigua que omplien les terres baixes i mal drenades del litoral. La colonització d'aquesta zona havia avançat molt lentament a causa de la insalubritat que originava la proximitat dels aiguamolls i de les reiterades incursions dels pirates morescos, especialment durant el segle XVI.

Aquesta situació va començar a canviar a finals del segle XVII. El retrocés musulmà a la Mediterrània occidental va enrarir les incursions moresques, però sobretot es van iniciar un seguit de transformacions que, al cap i a la fi, serien decisives. D'una banda, la recuperació demogràfica després de la crisi de mitjans del segle XVII i la guerra dels Segadors; de l'altra, el creixement de la demanda de vi i d'aiguardent amb destinació al nord d'Europa i les colònies americanes. La pressió demogràfica i la fam de terra van ser, en darrer terme, les causes de la desaparició dels aiguamolls.

ELS ESTANYS DE LA PINEDA

Seguint la costa de la Pineda des de Riuclar, prop de la ciutat de Tarra-

gona, es trobava l'estany dels Llon-dros. Ocupava una part dels masos d'Arquer i de Sans, pertanyents al Capítol de Canonges de Tarragona, i del mas de Plàcid de Montoliu, noble hisendat tarragoní. A més a més de les aigües de la rodalia, hi felen cap les d'un bassot de la vora i les d'una sèquia que dividia el mas d'Arquer i el de Tomàs Bover, un boter tarragoní que, com altres artesans de la ciutat, posseïa terres a la part més oriental de la Pineda. Poc abans que s'iniciessin els treballs de dessecació, i segons l'informe del Capítol de Canonges «*la aygua que estava embalsada y detinguda en dit estany inundava y cubria tota la terra més baixa que la dita ripa del mar, y per consegüent que tota dita terra era inútil per la cultura, en la qual sols se criavan jonchs y malas herbas, y tenia de tinguda dita terra des de cerca de Riuclar fins desota lo mas de Montoliu, en lo qual espay de terra se contan cent y vint y sinch jornals de terra de cent passas en quadro cada un*»¹.

A continuació, i seguint el camí envers Salou, s'arribava a l'estany Llarg, situat sota el mas de Joan Virgili, veí de Vila-seca. Tot seguit, i a prop del mas de Joan Antoni Rius, es trobava un altre aiguamoll, l'estany Major, que també era conegut amb els noms de l'estany Gran, del Paborde o del Gatellar². Segons s'assenyala a l'informe esmentat, «*era de grandíssima extenció y acudian en ell gran número de*

auxells de aygua y los caçadors anavan ab barquetas per a matar-los».

La humitat, la insalubritat i les inundacions que ocasionaven les pluges conservaven ermes les terres que envoltaven els estanys, freqüentades sobretot pels caçadors i pels ramats dels hisendats de Vila-seca i Tarragona. La descripció que apareix a l'informe fa innecessari qualsevol altre comentari: «*Estos quatre estanys, com estavan y estan situats, segons se ha dit, a la vora o ripa del mar y al terreno més fondo del terme de la Pineda, estavan ab tal disposició que en estar plens de aygua se donavan la ma lo un al altre, de manera que tota la terra y districte que mirava y estava cerca la vora del mar desde Riuclar fins al peu de la montaña de Salou era terra del tot inculta, perduda e infructifera, de modo que en tota esta llarga distància no se plantava ni se cullia cosa de profit, y com dits terrenos eran molt umits sols produhian fonchs, botjas y altres malas herbas, y per so en dit territori acostumavan a mantenir-se diferents vacadas de quaranta, cinquanta y se-xanta caps cada una y majors*».

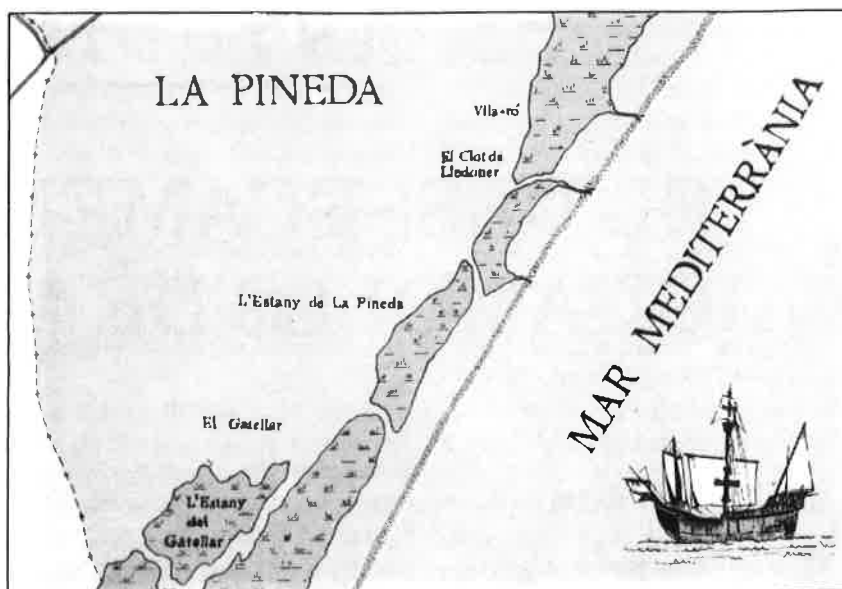
EL CAPÍTOL DE TARRAGONA

Els interessos econòmics que el Capítol de Canonges de Tarragona tenia a la Pineda van ser la causa del protagonisme d'aquesta institució a l'assecatge dels aiguamolls. Convé re-

cordar que com a conseqüència del procés de colonització del Camp durant els segles XII i XIII, l'Església de Tarragona s'havia convertit en el principal senyor feudal del Camp. El Capítol cobrava el delme de la Pineda —al voltant de la desena part de la collita—, del qual entregava un redelme —la desena part del delme dels grans— a l'Administració de l'obra de la Seu. La primícia —una quarta part del delme— es repartia a parts iguals entre el Col·legi Seminari de Sant Pau i Santa Tecla i l'Administració de la Mensa Arquebisbal. El Capítol també en posseïa la jurisdicció civil, en virtut de la qual nomenava un batlle amb competència per jutjar delictes menors, mentre la jurisdicció criminal, com a la major part del Camp, pertanyia a l'arquebisbe.

El Capítol tenia bones raons per afavorir el creixement de la producció agrària de la Pineda. A diferència dels censos emfitèutics —dret que pagava el pagès a canvi de l'usdefruit de la terra que explotava—, que a mitjans del segle XVIII consistien habitualment en quotes fixes en diner i, en alguns casos, en espècie, el delme era un dret proporcional a la collita. A més a més, el Capítol conservava i explotava directament els masos d'Arquer i de Sans, ocupats en part per terres pantanoses. L'assecatge dels aiguamolls permetia incrementar de manera substancial la superfície conreable dels masos.

Al conjunt d'interessos econòmics del Capítol i de la resta de propietaris de la Pineda, s'hi afegien els problemes sanitaris que, segons els veïns de Vila-seca, Cambrils i Montroig, ocasionaven tant els aiguamolls com el conreu de l'arròs. La supressió d'aquests focus de febres malignes i la construcció d'un sistema estable de drenatge va afavorir l'avenç dels conreus a la Pineda i a Salou, i va contribuir a la revalorització general del terme.

Reconstrucció del litoral de La Pineda segons l'obra *Antics territoris del municipi de Vilaseca i Salou*.

L'ASSECATGE DELS AIGUAMOLLS

L'octubre de 1744 i possiblement a causa de dificultats econòmiques que actuaven de catalitzadors, el Capítol de Canonges va acordar la creació d'una junta «particular o secreta» formada per sis capitulars, amb la finalitat que «discorreguessen, practicassen u executassen tot quant los aparegués convenient en augment de las rendas de la Mensa Capitular». Poc després, i en compliment d'aquest mandat, va visitar, entre d'altres, els termes de la Pineda i Salou. La junta va observar que «la situació dels estanys (...) tenia perduda, inculta e infructífera gran part de la millor terra dels dits dos termes y que si dits estanys se podian aixugar seria molt fructífera la dita terra perduda y en conseqüència que se augmentaria lo delme y seria en gran utilitat y augment de la dita Mensa Capitular». De resultes d'aquest informe, i segurament amb el suport i el vist-i-plau d'altres propietaris de la zona, els capitulars van acordar l'abril de 1750 l'inici dels treballs d'assecatge dels estanys, per a la qual cosa van demanar permís al Capità General de Ca-

talunya, que els el va concedir el novembre del mateix any.

Els treballs per assecar l'estany dels Llonros es van fer entre el juliol i el setembre de 1750, abans de rebre'n l'autorització i a l'època més seca de l'any. Bàsicament es tractava de construir diversos canals en direcció al mar per on sortís l'aigua acumulada, amb les corresponents encluses i un sistema de sèquies que asseguraven el drenatge continuat de la zona. L'informe del Capítol descriu amb detall tot aquest procés. Es va fer «un canal cubert des de la vora del estany fins al mar, qual canal travessa la mateixa ripa del mar, fent unas tancas a dit conducto o canal cubert a fi de que quant lo estany fos ple se pugués buydar alsant ditas tancas y buydat que fos dit estany se tancàs dit canal o conducto a fi que lo mar, encara que se alborotàs, no pugués entrar la aygua de aquest al mateyx estany, pues lo solo del conducto venia a ser fabricat al igual del mateix mar... A més de assò se discorregué que per a quedar dita terra del tot aixuta era indispensable fer fabricar part una síquia i part escurar altre que hi havia de antiga des del coll del dit estany fins prop de Riuar per a

que las ayguas, ya quan plouria, ya las que continuamente flueixen, y també las que escorran de la mateixa terra, puguessen arribar ben conduïdas a dit estany y de allí buydar-se al mar».

El cost de les obres va ser de 668 lliures, 7 sous i 6 diners i es va repartir proporcionalment a la terra obtinguda entre el Capítol i la resta de propietaris. El Capítol va haver de pagar 346 lliures, 15 sous i 6 diners, al voltant del 52 % de les despeses (62 lliures, 7 sous i 6 diners pel delme i 278 lliures i 8 sous per 58 jornals de terra). De l'assecat de l'estany dels Llondros es va obtenir al voltant de 125 jornals de terra. Entre els propietaris, a banda del Capítol, trobem Plàcid de Montoliu (38 jornals), Gaspar Casas (15,5), Agustí Maixer, Tomàs Bover, Manuel Mallafre, Antoni Gibert i Manuel Duran.

A l'estany Major es va fer una sèquia de 1.350 passos fins al mar, es van netejar les que ja hi havia i se'n van fer de noves fins a completar el sistema de drenatge. Les despeses van ser de 834 lliures, 10 sous i 2 diners, de les quals el Capítol va pagar 434 lliures, 10 sous i 2 diners. La resta es va repartir entre els propietaris que posseïen terres a l'estany: Jeroni de Foraster (167,75 jornals), Joan Antoni Torradamer (55,25), Joan Virgili (49,92), Antoni Kies (17,75), Teresa Pomarol, Gregori Gayà, Pere Miret, Josep Guardiola Ramon, Miquel Morrell, Jaume Voltas, Ramon Magrinyà, Joan Pau Casas i Joan Miret.

Un cop assecades les terres que havien estat ocupades pels aiguamolls s'havien de prendre les mesures necessàries per evitar que les aigües tornessin a ocupar les zones baixes. Es tractava, bàsicament, de conservar nets els canals i les sèquies que havien de conduir les aigües fins al mar, d'evitar que s'acumulessin i, en general, de tenir cura del manteniment.

El Capítol de Canonges, promotor de les obres i possessor de la jurisdicció civil de la Pineda, va fer una crida

el 30 de novembre de 1752 on es prohibia que persones o bestiar passessin per les sèquies construïdes al terme. Poc després, el 17 de març de 1753, va nomenar guàrdia a Joan Soto, pagès de Tarragona, amb la missió de vetllar pel manteniment de les sèquies i amb jurisdicció als termes de la Pineda i Salou. Prèviament, el Capità General havia donat permís per portar escopeta. El guàrdia havia de buidar els antics estanys quan s'omplien «ya per rahó de avingudas de ayguas, ya també per la aygua viva que també flua, singularment al estany dels Llondros», de manera que «luego de ser plens los estanys, tingués gran vigilància y cuidado en buydar aquells quant lo mar estigués pacífich, y després de buydats dits estanys tornàs a tancar los conductos de aquells per a que si lo mar se alborotava no val aygua del mar per dits conductos als dits estanys».

Els beneficis econòmics de l'empresa van ser immediats. L'arrendament del delme de la Pineda va passar de poc més de 8.000 lliures entre 1745 i 1749 a 13.600 lliures entre 1761 i 1765, amb un increment del 70 % que en bona part s'ha d'atribuir als prop de 500 jornals guanyats amb l'assecat dels estanys Major i dels Llondros. El Capítol, a més a més, va cedir en emfiteusi la major part de les terres que havia guanyat a canvi del pagament de la novena part de la collita.

Durant la segona meitat del segle XVIII, el retrocés dels aiguamolls es va generalitzar a tot el litoral. Durant el darrer quart de segle, un grup d'hisendats i comerciants d'Altafulla van portar a terme diverses iniciatives destinades a eliminar els aiguamolls i millorar el drenatge de les terres situades a la desembocadura del Gaià. A partir de 1774, es va començar a assecar l'estany de Tamarit, seguit, el 1788, de l'assecat del prat llacunós d'Altafulla i de la construcció de la sèquia del Gaià, obra que va finalitzar el 1795. Un any després, el 1796, es va començar a assecar l'estany de Creixell.

EPÍLEG

És molt provable que l'actuació del Capítol no aconseguís eliminar totalment els aiguamolls de la Pineda, com ho demostraria el fet que a mitjans del segle XIX encara aparegués cartografiat l'estany de Montoliu, prop del mas del mateix nom. Amb tot, el temps s'encarregaria de demostrar que el procés era irreversible. A finals del segle XIX, els aiguamolls eren, amb poques excepcions, un record. Agustí Gibert, autor d'una *Topografía Médica* sobre Vila-seca feia l'inventari del que havien estat i del poc que en quedava: «Esta costa estaba cortada por extensos aguazales y estanques, de los que la agricultura paulatinamente le ha librado, construyendo un laberinto de acequias comunicantes que afluyen a las acequias mayores y desaguan en el mar por medio de compuertas, lo que puede verse en los terrenos bajos que constituyen los prados de Bassó (Estany Gran), Forasté y Gravarench en la parte de la Pineda o sea a Levante, y los de Carbó, hacia Montanyals, al otro lado de las rocas de Salou; quedando no obstante, como recuerdo molesto aún, los estanques, o mejor, charcos pantanosos, del Manso de Virgili y Albinyana, y los de Salou y el abismo u Olla pantanosa de Sangull, más allá»³. Cent anys després de l'obra de Gibert, els estanys de la Pineda han deixat de ser un record per convertir-se en matèria morta d'un article més o menys enyoradís.

Notes

1. Arxiu Capitular de Tarragona. Secció E, Armarí VII, núm. 96, *Llibre segon dels estanys dels termes de la Pineda y Salou*.
2. El gatell, del qual es deriva el terme gatellar, és un arbust o arbre de la família de les salicàcies que creix als torrents i a les vores d'aigües.
3. GIBERT, Agustín: *Topografía Médica de Vila-seca de Solcina (Campo de Tarragona)*, Barcelona, 1891 (reedició del 1977), pp. 61-62.